

LIETUVOS URBANISTIKA: DISKURSO PROBLEMA IR RAIDOS PERSPEKTYVOS

Tomas S. Butkus

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOS URBANISTIKOS, ARCHITEKTŪROS IR DIZAINO INSTITUTAS

Daržų g. 18, LT-91246 Klaipėda

tomas.butkus@vda.lt

Tekste nagrinėjami sisteminiai Lietuvos urbanistikos klausimai, susiję su šios mokslo ir meno srities diskurso problema ir raidos perspektyvomis. Remiantis pastarųjų dvidešimties metų Lietuvos urbanistikos sektoriaus literatūros analize ir ekspertinio vertinimo metodika, nagrinėjama lietuviškos urbanistikos situacija, gilinamasi į miesto erdvinių struktūrų formavimo disciplinų poreikį. Ypatingas dėmesys skiriamas po nepriklausomybės atkūrimo įdiegtai teritorijų planavimo doktrinai, itin iškreipusiai sovietmečiu susidariusios miestų planavimo ir projektavimo sistemos turinį. Straipsnyje gvildenami tarpdalykiniai kultūrologiniai urbanistikos aspektai, netoli moje ateityje urbanistikai galintys suteikti fundamentinės mokslinės ir meninės veiklos bruožų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Urbanistika, miestų planavimas, miestų projektavimas, erdvinė struktūra, urbanistinė politika.

ĮVADAS

Atkūrus nepriklausomybę, sisteminiai miestų ir miestelių tyrimai netapo fundamentine Lietuvos humanitarinių mokslų kryptimi¹. Sumažėjęs valstybės dėmesys miestų aplinkos formavimui nesudarė prielaidų atsirasti vientisai mokslinių urbanistinių tyrimų kryptčiai tiek praktiniame, tiek teoriniame lygmenyje. Dėl to prasidėjo mokslo sričių, nagrinėjančių miestų ir miestų sistemų planines ir erdvines struktūras, frag-

mentacija, sumenko šio svarbaus mokslo sektoriaus žmogiškasis ir intelektualinis kapitalas². Politiniai ir ekonominiai dešimto XX a. dešimtm. pokyčiai paveikė visą krašto raidą, o urbanistinė šalies sistema pateko į perturbacijos fazę³. Iki tol buvę valstybės

1 Sumenkusį urbanistikos vaidmenį gana gerai atskleidžia humanitarinių mokslų padėtis (finansavimas įvairioms humanitarinių mokslų programoms ir projektams Lietuvoje per metus paprastai nesiekia 15 proc. Žr. Lietuvos MTEP...). Iki šiol, deja, nėra nacionalinės mokslo programos miestams ir urbanizacijai, o per 23 m. neparengtas nė vienas atestuotas urbanistas.

2 Valstybės urbanistikos politikos ir kultūros fragmentaciją galima sieti su staigiu viso šalies ir jos miestų ūkio perėjimu iš planinės ekonomikos į globalaus kapitalizmo sistemą. Žmogiškojo kapitalo prarastys – ir kiekybinės, ir kokybinės. Kiekybiniai pokyčiai – tai dalis reakcijos į atsivėrusias naujas perspektyvas projektavimo ir planavimo rinkoje. Kokybiniai pokyčiai sietini su vykdomosios akademinio-profesinio sektoriaus grandies inercija, iš dalies užtikrinusioje idėjų, požiūrių, metodikų ir diskurso tęstinumą dar dešimčiai dvidešimčiai metų, didžiąja dalimi ir lėmusiai esamą padėtį.

3 Perturbacijos faze autorius laiko Lietuvos miestų plėtotės nuokrypį nuo pirminio sumanymo – tolygaus krašto apgyvendinimo sistemos.

planavimo objektai, nuo 1990 m. Lietuvos miestai ir miesteliai tapo privataus sektoriaus planuotojų interesų ir interpretacijų taikiniu, kartu ir naujų nekilnojamojo turto, priegū prie socialinių ir inžinerinių išteklių rinka⁴.

Šiandieninės Lietuvos miestų ir miestelių fizinės aplinkos problemos taip pat didžiąja dalimi sietinos su valstybės neryžtingumu būti pagrindiniu urbanistinių sistemų planuotoju. Šios problemos ne vieną kartą įvardytos⁵, tačiau nesietos su urbanistikos diskurso problema. Profesinėje spaudoje pora metų kalbama apie kritinę Lietuvos urbanistinės politikos būklę, susijusią su miesto erdvinio formavimo tradicijų tęstinumu, urbanistų rengimu, mokslo sričių ir studijų klasifikacija⁶. Šią polemiką galima traktuoti ne tik kaip įrodymą, kad gyvuoja oficialiosios (viešai deklaruojamos) ir neoficialiosios (nutylimos) urbanistikos sampratų ir turinio priešprieša, kad esama trinties tarp akademinės ir profesinės terpės, bet ir kaip pozityvų pokytį, urbanistikos *status quo* klausimams suteikiantį naują viešo svarstymo galimybę. Tokiomis aplinkybėmis atsirado paskata tyrinėti urbanistikos mokslo srities problemiką, pasiaiškinti pagrindines diskurso krizės priežastis ir bandyti suformuluoti galimas šio reiškinio raidos perspektyvas.

- 4 Teorinį pagrindą tam davė perėjimas prie laisvosios rinkos principų, o juridinį – 1995 m. teritorijų planavimo įstatymas, kai planavimo teisė buvo suteikta privačiam užsakovui. Žr. *Teritorijų planavimo įstatymas* (toliau – *TPĮ*) 1995, 14 straipsnio 4 punktas ir 20 straipsnio 2 dalis.
- 5 Šie klausimai buvo nagrinėjami beveik visuose Lietuvos Respublikos Aplinkos ministerijos ir įvairių akademinio mokslo įstaigų rengtuose Urbanistiniuose forumuose. Žr: Pranciškus Juškevičius, „Urbanistinės plėtros peripetijos“, in: *Urbanistika ir architektūra*, 2007, 31 (4), p. 225–228.
- 6 Zigmas J. Daunoras, „Urbanistikos mokslo ir studijų vietos Lietuvos klasifikatoriuose paradoksalai“, in: *Urbanistika ir architektūra*, 2008, 32 (4), p. 221–231; Algis Vyšniūnas, *Architektūra ir urbanistika. Oficialus diskursas – sankirtos, paralelės, priešpriešos*, [interaktyvus], 2010 gegužė; Algis Vyšniūnas, „Kas yra architektas? Kūrėjas, proceso organizatorius, administratorius ar dar kas nors?“, in: [interaktyvus], http://www.pilotas.lt/files/urbopopulizmas_2012_12.pdf.

URBANISTIKOS IŠTAKOS

Nors miestai žmonijos civilizacijoje gyvuoja jau septintą tūkstantmetį, o žinios apie pirmuosius miestų planuotojus – pustrėčio tūkstančio metų⁷, urbanistikos⁸, kaip miestų planavimo ir projektavimo disciplinos, ištakos siekia tik XIX a. vidurį⁹. Jo viduryje pramoninėse valstybėse prasidėjusi urbanizacija iš pradžių skatino gamtos mokslų (geografijos) domėjimąsi miestu. Vėliau šia linkme pasuko ir socialiniai mokslai (sociologija, ekonomika, politologija). Didelę reikšmę miestų planavimui turėjo kryptingos tarptautinės bendruomenės pastangos institucionalizuoti tam tikras intelektualinės veiklos sritis (kartografijos, registrų, paveldosaugos ir pan.), susijusias su naujomis technologinėmis galimybėmis.

Antra vertus, ryškėjo nuostatos atsiriboti nuo senosios istorinės erdvinės miesto sampratos, ją keisti modernių laikų paradigma¹⁰. Prie šios paradigmos įtvirtinimo prisidėjo ir miestų planavimo, projektavimo ir statybos mokslui skirta disciplina. XIX–XX a. sandūroje pasirodė pirmieji šiuolaikiniam miestų planavimui skirti veikalai¹¹, parengti bendrieji miestų

- 7 Eurocentrinėje istoriografijoje pirmuoju miestų planuotoju laikomas graikų filosofas Hipodamas (498–408 m. pr. Kr.).
- 8 Terminas *urbanistika* pasaulyje iki šiol neturi vieno, aiškaus apibrėžimo, glaustai apibūdinančio ir prasminį jo turinį. Atskirose šalyse ir kalbinėse tradicijose urbanistika suprantama kaip miestų planavimo ir projektavimo disciplina: *urbanística* – ispaniškai ir itališkai, *urbanistyka* – lenkiškai, *l'urbanisme* – prancūziškai, *urbanistics* (vartojama pastaruosius 20 m., tačiau rečiau), *urban planning* ir *urban design* (dažniau) – angliškai, *Stadtplanung* – vokiškai, *градостроительство* – rusiškai.
- 9 Toks žymėjimas yra sąlyginis, labiau rodantis pramonės revoliucijos laikų proveržį miestų statyboje ir akademinėje-institucinėje terpėje, galima sakyti sutarusioje, kad senuosius miestus galima laikyti savaiminės raidos rezultatu, bet ne autoriniu projektu. Ši takoskyra humanitariniame diskurse išsilaikė iki šių dienų. Simboliniu urbanizacijos pradžios tašku laikytina 1852 m. Paryžiaus „hausmanizacija“, įtvirtinusi taisyklingo miestų gatvių tinklo ir kvartalų formavimą (perplanavimą) istorinėje aplinkoje.
- 10 Šį pokytį gerai atskleidžia naujų XIX a. pabaigos – XX a. pradžios meno kryptių (futurizmo, kubizmo, dadaizmo ir kitų) manifestai.
- 11 Minėtini katalonietis Ildefonso Cerdà *Bendroji urbanizacijos teorija* (1867; jis laikomas ir pirmuoju termino urbanistika autoriumi), austro Camillo Sitte *Meniniai miestų planavimo prin-*

planai¹², pirmosios miesto planavimo magistrų programos (1923 m. Harvardo universitete, 1932 m. Masačusetso technologijų institute). Urbanistikos mokslo ir studijų laukas reikšmingai išsiplėtė po Antrojo pasaulinio karo, į miestų teoriją įvedus *urban design*, „urbanistinio dizaino“ (Lietuvoje laikoma *urbanistiniu projektavimu* (siaurąja prasme) ir *urbanistika* (plačiąja prasme))¹³.

Kalbant apie Lietuvos urbanistikos kūrimo patirtį, reikėtų aiškiai atskirti Švietimo epochos dvasia sudiskursyvintus ir nacionalinės kultūros pagrindu tapusius „barokinio“ arba „renesansinio“ Lietuvos miesto mitus. Modernioji miestų kultūros, taigi ir miestų planavimo tradicija Lietuvoje gyvuoja tik pirmą šimtmetį. Pirmųjų nacionalinių urbanistikos ženklų ėmė rasti tik po 1918 m. Šiam vyksmui buvo ypač svarbus Kaunas. Lietuvos urbanistikos pradžia labiau sietina ne su pavieniais asmenimis (architektais-inžinieriais) ir jų kūryba, bet su proveržiu institucinėje erdvėje. Būtent laikinojoje sostinėje, Vytauto Didžiojo universitete, 1934 m. atsirado miestų planavimo kursas (dėstė Mykolas Songaila ir Kazimieras Kriščiukaitis). Vėliau, jau prasidėjus karui, 1944 m. buvo įkurta ir Miestų statybos katedra. Būtent su šiuo instituciniu dariniu šiandien siejama Lietuvos urbanistikos pradžia, o jos įkūrėjas Steponas Stulginskis laikytinas pirmuoju Lietuvos urbanistu¹⁴.

cipai (1889), amerikiečio Charles'o Mulfordo Robinsono *Miestų ir miestelių tobulinimas* (1901).

- 12 Klasikiniai pavyzdžiai: Lečverto *Garden City* Anglijoje (1903), Čikagos Amerikoje (1909), Kanberos Australijoje (1911).
- 13 Apie „miestų apipavidalinimą“, Lietuvoje tradiciškai suprantamą kaip „urbanistiką“ plačiąja prasme, pirmą kartą prabilta tik 1956 m. Harvardo universiteto surengtame kasmetinių konferencijų cikle. Šioje konferencijoje kalbėjusio miestų planuotojo ir teoretiko Kevino A. Lyncho darbai svarbūs ir Lietuvos urbanistikos mokslo plėtotei.
- 14 Išsamesnių urbanistikos diskurso genezės tyrimų iki šiol nėra. Vėliau Miestų statybos katedra keitė pavadinimus ir institucijas: 1956 m. buvo pertvarkyta į Žemės ūkio statybos, 1965 m. – į Gyvenviečių planavimo ir tvarkymo, 1984 m. – į Urbanistikos katedrą. Miestų statybos katedros istoriją žr.: KTU SAF...; VGTU UK...

Miestų statybos katedra urbanistiniam diskursui svarbi ne tik kaip pirmųjų respublikos miestų planuotojų rengimo mokykla. Šios institucijos mokslo darbuotojai ir tyrėjai valdė pokarinio miestų modernizavimo procesus, švelnino krašto urbanizavimo padarinius. Nors karo metais nutrūko tarpukariu pradėta plėtoti lietuviška miestų kultūros tradicija, o urbanistinėje aplinkoje dešimtmetį vyravo socialistinis realizmas, Lietuvos miestų projektuose ir tyrimuose ėmė klostytis savita, agrariniu pasaulėvaizdžiu grįsta miesto samprata¹⁵. Vis dėlto, nepaisant šios specifikos, miestai modeliuoti jau kaip erdvinės sistemos.

Kaip dar vieną miestų planavimo išskirtinumą galima įvardyti ir tai, kad urbanistikos sąvoka tiek rusiškai kalbančioje terpėje sovietmečiu, tiek angliškai kalbančioje terpėje pokariu beveik nebuvo vartojama. Visą konceptualųjį urbanistikos mokslinės ir praktinės veiklos turinį sudarė atskiri arba vienas kitą papildantys miestų planavimo, projektavimo ir statybos instrumentariai. Urbanistikos sąvokos atsiradimas moksliniame Lietuvos diskurse netyrinėtas. Nors pirmą kartą metodinėje literatūroje oficialiai šį terminą 1975 m. pavartojo profesorius Kazimieras Šešelgis¹⁶, įvairių kolektyvinės minties apraiškų aptinkama dar XX a. VII dešimtm. mokslinėje

15 Galbūt todėl socialistinis realizmas buvo svetimas lietuviškam mentalitetui – visi mėginimai atitikti aukščiausius šio stiliaus architektūros standartus baigdavosi liaudiškų motyvų kartotėmis. 1955 m. pradėjus šalinti „nesaikingumus“, ir atsiradus utilitarios paskirties architektūrai, daugeliui architektų buvo lengviau prisitaikyti prie sistemos. Pakitusią sampratą galima aiškinti tuo, kad ūkiniai miesto aspektai buvo svarbesni už kultūrinius-meninius.

16 Žr. Kazimieras Šešelgis, *Rajoninio planavimo ir urbanistikos pagrindai*, Vilnius: Mintis, 1975. Beje, urbanistikos apibrėžimo vadovėlyje nėra. Solidžiam leidinyje kalbama (remiantis rusų autorių darbais) apie miestų planavimą, kuris suprantamas kaip fizinės miesto struktūros ir erdvės planavimas. Tiesa, kai kurie miesto elementai detalizuojami, kalbama apie miesto vaizdą, siluetą, perspektyvas, taip įvedant urbanistinio projektavimo kategoriją. Iki šiol K. Šešelgis, bet ne S. Stulginskis laikomas Lietuvos urbanistikos pradininku (Zigmas J. Daunora, „Lietuvos urbanistikos pradininko finalinis *curriculum vitae*“, in: Kazimieras Šešelgis, *Gyvenimas. Mokslo darbai*, Vilnius: Technika, 2000, p. 275–278).

periodikoje¹⁷. Urbanistika buvo suvokiama kaip viena iš miesto ar miestelio planinės ir erdvinės struktūros organizavimo priemonių, urbanizacijos valdymo instrumentų, ekonominio ir fizinio krašto planavimo hierarchijoje užimanti tarpinę padėtį tarp architektūros (pastatų projektavimo) ir rajoninio planavimo¹⁸.

Urbanistikai plėtotis buvo svarbus staigus statybos pramonės pakilimas XX a. VII–VIII dešimtm. Didžiąją dalį projektų projektuotojai, inžinieriai ir statybininkai įgyvendindavo per 5–10 m., prie urbanistinių projektų dirbo mišrios geriausių specialistų grupės. Bendromis pastangomis planuotojai sukūrė Tarybų Sąjungoje analogų neturinčią Lietuvos TSR vieningo apgyvendinimo sistemą¹⁹. Ji laikytina ir istorinio europietiško Lietuvos miestų tinklo tęsiniu, ir atsaku į tolesnę urbanizaciją, kuri būtų lėmusi stambiosios pramonės santalką viename mieste ir atvėrusi vartus masinei darbininkų migracijai iš kitų sovietinių respublikų²⁰. Sparti urbanizacija truko keturis dešimt-

mečius ir iš dalies atitiko viso pasaulio miestų modernizavimo procesus. VII dešimtm. sukurta minėta sistema, pastatyti vertingi urbanistiniai gyvenamieji ir visuomeniniai kompleksai, prasidėjusi senamiesčių regeneracija, parengta miesto planuotojų ir urbanistų mokykla vertintini kaip modernioji urbanistinė tradicija, turėjusi lemiamą įtaką šiandieninei Lietuvos miestų ir miestelių urbanistinių sistemų raidai.

DISKURSO KRIZĖ

Krizė – tai sisteminis pokyčių laukas, kai vyksta neigiami kokybiniai procesai. Jie ryškūs mokslinėje produkcijoje, įstatymuose, rengiant specialistus. Nemažai ženklų galima aptikti ir psichologinėje-emocinėje architektūros ir urbanistikos srityje besidarbuojančių mokslininkų, praktikų ir studentų būsenoje²¹. Diskurso krizės ištakos glūdi XX a. II pusėje įvykusioje urbanizacijoje, skirtingai paveikusioje tiek fizinę, tiek istitucinę, tiek socialinę miestų aplinką. Fizinėje miestų ir miestelių struktūroje ir praėjus daugiau nei 70 m. galima įžiūrėti II pasaulinio karo ir pokarinių pertvarkymų pasekmes. Senosios urbanistinės struktūros (senamiesčiai, priemiesčiai) iki karo vystėsi reguliariai, o antrame (1945–1955) ir ypač trečiame (1955–1968) modernizavimo laikotarpyje, įsigalėjus laisvojo planavimo principams, jų būklė tapo kritinė²². Tik VII dešimtm. pradžioje, pradėjus rengti įvairias regeneracijos programas, kurių įgyvendinimas kai kuriuose miestuose užtruko daugiau nei 10 m., buvo

17 Terminą urbanistika vartojo Vaclovas Šeštokas (1971), Stasys Abramauskas (1973); sąvoka urbanistinis aptinkama Jurgio Vanago (1965), Vytauto Bujausko (1966), Algimanto Miškinio (1966), Kazimiero Šešelgio (1966) tekstuose; žodį urbanizacija vartojo Vladas Stauskas (1963), Kazimieras Šešelgis (1968). Šiam diskursui didelę įtaką darė sovietinių mokslininkų darbai, rašyti rusų, lenkų ir kitomis kalbomis.

18 Šešelgis 1975, p. 13.

19 Prasidėjus diskusijoms apie darniąją plėtrą, buvo teigiama, kad šis projektas galėtų būti laikomas tokios iniciatyvos Europoje pirmieviu (žr. Zigmąs J. Daunora, Pranciškus Juškevičius, „Regional Planning in Lithuania – Experiences and Challenges“, in: *Spatial Planning and Urban Development in the New EU Member States (From Adjustment to Reinvention)*, ed. by Uwe Altrock [and oth.], Ashgate Publishing Company, 2006). Dar vienas beveik netyrinėtas aspektas – K. Šešelgio darbas turi nemažai panašumo su ankstesniais S. Stulginskio darbais (ypač su Lietuvos TSR rajoninio planavimo pagrindais, 1958). Kiek idėjų perėmė K. Šešelgis iš S. Stulginskio, kuris dėl politinių priežasčių nuo 1949 m. nebegalėjo eiti atsakingų pareigų, yra verta atskiro mokslinio tyrimo.

20 Sovietmečiu Lietuvoje buvo pastatyti tik šeši nauji miestai ir miesto tipo gyvenvietės: Karpėnai (dabar Naujoji Akmenė), Grigiškės, Naujoji Žagarinė (dabar Baltoji Vokė), Tyruliai, Elektrėnai ir Sniečkus (dabar Visaginas). Žr. Algimantas Miškinis, *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 26, 66.

21 Liutauras Kraniauskas [ir kt.], *Klaipėdos diskursai 1990–2010 m.: sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012, p. 82–93.

22 Istorinėse pokarinės modernizacijos ir naujųjų statybų miestų dalyse pagrindu tapo atitinkami LTSR Ministrų tarybos ir miestų Komunistų partijos vykdomųjų komitetų nutarimai, priimami ir utilitariniais, ir ideologiniais tikslais. Žr. Safronovas 2010, p. 14–19. Trečiame modernizavimo laikotarpyje šio vyksmo sustabdyti nepajėgė ir prasidėjęs miestų regeneracijos sąjūdis, nes prioritetiniu miestų plėtros veiksniu pasidarė pramonė ir pigaus gyvenamojo fondo statyba. Daugiau žr. Marija Drėmaitė, „Pigiau, daugiau, greičiau. Masinė gyvenamoji statyba ir modernizmo kanonai“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2006, Nr. 8.

prisiminti klasikiniai miesto planavimo principai. Tačiau, turint omenyje urbanistinių deformacijų plitimo mastą, kai miestų užstatyme masiškai imta naudotis laisvojo planavimo principais ir naujų objektų statyba, tai tapo greičiau išimtimi nei norma²³. Panaši padėtis išsilaiškė iki 1990 m.

Urbanizavimas apėmė ne tik fizinę visų miestų ir miestelių struktūrą – jų raidą nulėmė pramoniniai aplinkos planavimo, projektavimo ir statybos metodai. Šiuos procesus koordinavo naujoji institucinė aplinka, o ją formavo vykdomosios valdžios atstovai, mokslininkai ir specialistai. Šių žmonių žinias ir motyvaciją daugiausiai veikė direktyvinis Tarybų Sąjungos darbo ir mokslo kodeksas, tačiau vertybinį kodeksą, kaip ir miesto aplinkos sampratą, kūrė nevienoda žmonių patirtis ir skirtingos vertybės.

I dešimtme. miestų planavimo ir architektūros srityje daugiausia buvo specialistų atvykėlių, ir tik maždaug 1955 m. prasidėjo „svetimų“ keitimas „savais“ – oficialiuose postuose ir pareigose, taip pat architektūriniuose-urbanistiniuose projektuose įsivyravo lietuviškos pavardės. Dar vienas svarbus dalykas, susijęs su institucinės terpės pokyčiais – specialistų rengimas. Kauno architektūros mokykla, tarpukariu tapusi pagrindine Lietuvos architektų rengėja, per karą išsaugojo dalį savo mokslinio potencialo ir jį sugebėjo „pritaikyti“ prie naujos miestų planavimo doktrinos. Tarpukario architektūros tradicija kurį laiką net opo- navo oficialųjį kursą palaikiusiai Vilniaus mokyklai²⁴.

23 Tai lėmė samprata, kad istoriniame mieste galima tiksliai nauja statyba. Į kitą kraštutinumą puolė paveldo saugotojai – statinių arba urbanistinės struktūros fragmentą reikalavo atstatyti formaliai identiška. Ši samprata gaji iki šiol. Apie alternatyvą žr. Tomas S. Butkus, *Miestas kaip įvykis. Urbanistinė kultūrinių funkcijų studija*, Kaunas: Kitos knygos, 2011, p. 95–99.

24 Kalbant apie Kauno architektūros mokyklą, pirmiausia prisimintini architektai, miestų planuotojai ir miesto teoretikai, išsilavinimą įgiję Europoje: Vytautas Landsbergis-Žemkalnis (Romos karališkoji architektūros mokykla, 1922–1926), Stasys Kudokas (Romos karališkoji architektūros mokykla, 1924–1930), Jonas Kova-Kovalskis (Grenoblio nacionalinė architektūros mokykla ir Paryžiaus dailės mokykla, 1927–1930 ir 1930–1935), S. Stulginskis (Prahos aukštoji technikos mokykla,

Vis dėlto labiausiai pasikeitė socialinė sritis. Didžiausiose Lietuvos miestuose beveik neliko miestiečių, ištisomis kartomis gyvenusių ir kūrusių savo mieste. Iš miestų aikščių, parkų ir gatvių dingo šimtmečiais gyvavusios socialinės grupės ir bendruomenės. Pagrindiniais pokario miestų gyventojais tapo jaunesnio amžiaus žmonės iš miestelių, kaimų ir vienkiamų, įvairūs naujųjų institucinių Tarybų Sąjungos organų darbuotojai, darbininkai iš kitų respublikų, nemažą gyventojų dalį sudarė ir sukarintų struktūrų personalas. Šios tendencijos išliko ir I dešimtm.: profesiniame lauke aktyviai reikėsi atvykėliai iš Tarybų Sąjungos, vėliau jų darbus tęsė vietiniai, atvykę iš mažesnių Lietuvos miestelių ir kaimiškų vietovių²⁵.

NEPRIKLAUSOMYBĖS PROVERŽIAI

Po 1990 m. Lietuvos urbanistika susidūrė su naujais iššūkiais. Kultūros srityje miestams ir jų bendruomenėms buvo skirtas nereikšmingas vaidmuo: pirmąsias pozicijas užėmė etninės kultūros, LDK paveldo ir kiti „mažieji pasakojimai“. Tai įrodo didžiausių Lietuvos dienraščių ir internetinių svetainių, kultūros savaitraščių, mokslo leidinių vyraujančios informacijos pobūdis²⁶.

Bene geriausiai miestų formavimo klausimai atskleidžiami mokslinėje literatūroje ir mokslo darbuose.

1928–1933), Vladimiras Zubovas (Berlyno aukštoji technikos mokykla, 1930–1934), Antanas Tauras (Paryžiaus urbanistikos institutas, 1935–1937).

25 Minėtini atvykėliai: Vladislovas Mikučianis (g. 1913 m., Sankt Peterburgas), Levas Kazarinskis (g. 1913 m., Maskva), Benjaminas Revzinas (?); vietiniai: Kazimieras Šešelgis (g. 1912 m., Žeimiai), Mečys Kleinas (g. 1912 m., Kazlų Rūda), Petras Janulis (g. 1906 m., Seda), Birutė Kasperavičienė (g. 1926 m., Liudvinavas).

26 Nors šia tema empirinių tyrimų nėra, galima lyginti elektroninius straipsnių pasirinkta tema archyvus. Sovietmečio naujųjų miesto rajonų tema rašė ne tik specializuoti žurnalai (*Statyba ir architektūra*), bet ir pagrindiniai dienraščiai (*Tiesa, Komjaunimo tiesa*), ir kultūros savaitraščiai (*Literatūra ir menas, Kultūros barai, Švyturys*), o atkūrus nepriklausomybę ši tradicija, galima sakyti, nutrūko.

Pagrindiniai urbanistikai skirti moksliniai tekstai spausdinami VGTU žurnale *Urbanistika ir architektūra*, kai kurie straipsniai skelbiami žurnaluose *Acta Academiae Artium Vilnensis* (VDA), *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* (KU), *Geografija* (LMA/VU/GGI), *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas* (VDU), *Kultūrologija* (LKTI), *Kultūros paminklai* (KPC/KPI), *Miestų želdynų formavimas* (KVK), *Sociologija. Mintis ir veiksmas* (KU). Išsamesnė teorinio urbanistikos diskurso analizė Lietuvoje kol kas nėra atlikta, tačiau, lyginant pasirenkamų temų spektrą, problemų įvairovę, mokslinės argumentacijos lygį ir leidinių sandarą, kyla mintis, kad urbanistikos „aukso amžius“ baigėsi 1995 m., kai buvo išleisti storieji leidinio tomai (sudarytojas – K. Šešelgis)²⁷, skirti 1995 m. Vilniaus bendrojo plano klausimams aptarti. Vėlesnių leidimų žurnalo numeriuose bandoma ryškinti takoskyrą tarp architektūros (objektas: pastatų eksterjeras ir interjeras, stilistinė, kultūrinė raiška, istorinė raida) ir urbanistikos (miesto, miestelių ir miesto sistemų erdvinės ir planinės struktūros, istorinė raida) klausimų, tačiau dalis tekstų kartoją kitų mokslo žurnalų tematiką ir problemiką ir su ja siejasi, kita dalis tekstų nagrinėja problemas, nesusijusias su planiniu ir erdviu miestų ar urbanizuotų sistemų kūrimu. Mažiau nei

27 *Urbanistika ir architektūra*, 1995, 1–2 (19–20). Pažymėtina, kad žurnalo pirmtakas pradėtas leisti dar 1962 m. ir vadinosi *Statyba ir architektūra* (su priedais Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai; išėjo 10 numerių). 1971 m. leidiniui suteikta paantraštė *Architektūra ir miestų statyba* (išėjo 1–9 numeriai, arba 11–19 numeriai pagal senąją numeraciją). Nuo 1982 m. žurnalas pervadintas į *Urbanistika ir rajoninis planavimas* (išėjo 10–18 numeriai). 1995 m. žurnalo pavadinimas pakeistas į *Urbanistika ir architektūra* (19–35 numeriai). 2012 m. žurnalo pavadinimas priderintas prie tarptautinio žurnalų pavadinimų klasifikatoriaus ir pakeistas ketvirtą kartą (*Journal of Architecture and Urbanism*, 36–... numeriai). Taip mokslinių straipsnių tyrimo objektas iš mokslo srities (urbanistika) tapo reiškiniu (urbanizmas). Antra vertus, suteikus prioritetą architektūros kryptį, leidinys dabar gali būti painiojamas su tarptautiniu žurnalu *A+U (Architecture and Urbanism)*, todėl galima teigti, kad specializuoto urbanistikai skirto mokslinio žurnalo Lietuvoje nebeliko.

pusė žurnalo numerių neskirta jokiai temai, apskritai mokslinių tekstų masėje neįmanoma išskirti nei vienos vyraujančios tyrimų krypties, nei bendro tyrimų tikslo, daugeliui autorių būdingas „šokinėjimas“ nuo vienos temos prie kitos²⁸. Be kita ko, 1995–2012 m. ryški naujų temų, problemų ir autorių emisija. Šie kiekybiniai pokyčiai greičiausiai yra iliustracija sumenkusio tiriamųjų mokslinių darbų taikomumo, kurį lemia akademiinių reikalavimų formalizavimas²⁹. Prie krizės ženklų galima pridėti ir trūkumą verstinių leidinių, straipsnių apie miestų planavimą ir projektavimą. Tiesa, šį trūkumą sumažino gana didelis monografijų ir vadovėlių, skirtų miestų planavimo ir projektavimo klausimams, skaičius³⁰.

28 Ketvirtinį leidinį 1995–2012 m. kas tris mėnesius pasikeisdami sudarinėjo architektūros ir urbanistikos srities redaktoriai. Iš 460 mokslinių straipsnių urbanistikos sričiai galima priskirti 155 tekstus, kurių bendras vardiklis galėtų būti identifikuojamas pagal temų sritis: bendrieji urbanistikos klausimai svarstyti 11 proc. straipsnių; po 26 proc. tekstų skirta teritorijų planavimui ir miestų plėtrai; 36 proc. straipsnių nagrinėja įvairius kitus miestų formavimo klausimus.

29 Didžiausia taikomumo problema susijusi su teorinio ir praktinio sektoriaus uždarumu. Urbanistiniais tyrimais ir plėtos galimybių studijomis paremtas vos vienas kitas bendrojo ir detaliojo plano sprendinys. XX a. X dešimtm. viešojoje erdvėje urbanistikai atstovavo miestų administracijos darbuotojai, politikai, verslininkai, vadybininkai. Proceso ir objekto neapibrėžtumą rodo pavyzdys, kai urbanistu įvardijamas net poetas (literatūros kritiko Marijaus Šidlausko kalba atidengiant memorialinę Henriko Radausko lentą Klaipėdoje. Žr. Marijus Šidlauskas, *Kultūros poeto sugrįžimas* (Žodis, pasakytas 2013 m. birželio 1 d. Klaipėdoje atidengiant memorialinę lentą, skirtą Henriku Radauskui), [interaktyvus], <http://www.durys.daily.lt/?lt=1372335574>).

30 Verstinių veikalų, skirtų urbanistikai, per 20 m. buvo galima suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų, o 1990–2013 m. Lietuvoje miestų planavimo ir projektavimo klausimams išleistos per dvi dešimtys vadovėlių, monografijų ir studijų (straipsnių rinkiniai, konferencijų pranešimai ir bibliografinės rodyklės neskaičiuojamos). Vien per pastaruosius 5 m. išėjo trys urbanistikos vadovėliai. Žr. Jurgis Vanagas, *Urbanistikos pagrindai: vadovėlis*, Vilnius: Technika, 2008, Kęstutis Zaleckis, Jurga Vitkuvienė, *Urbanistikos istorijos bruožai: mokomoji knyga*, Kaunas: Technologija, 2012, Pranciškus Juškevičius, Marija Burinskienė, Gražvydas Mykolas Paliulis, Kristina Gaučė, *Urbanistika: procesai, problemos, planavimas, plėtra: vadovėlis*, Vilnius: Technika, 2013.

Dar vienas urbanistikos uždavinys – švietimas. Padėtis šioje srityje vertintina nevienareikšmiškai. Nors neformalus urbanistinis mokymas vyksta (rengiami urbanistinės specializacijos architektūros magistrai), didžioji dalis visuomenės, tarp jų – ir politikai, ir miestų administracijos darbuotojai, akivaizdžiai stokoja urbanistinės kultūros įgūdžių. Profesinėje erdvėje urbanistikos sričiai dažniausiai atstovauja nors ir turintys architekto diplomą, bet ne miestų planavimo ir projektavimo profesionalai ir autoritetai. Architektų bendruomenė neturi Architektūros muziejaus³¹, urbanistai – ir savo cechui atstovaujančios organizacijos, ir urbanistikos idėjų sklaida užsiimančio centro³². Dar viena opi problema – archyvai. Didžioji dalis istorinę vertę turinčių architektūrinių ir urbanistinių projektų ir dokumentų yra išsklaidyta valstybės, atskirų institucijų ir privačiuose archyvuose. Taip pat žinoma, kad buvusių projektavimo ir planavimo įstaigų archyvai jau prarasti³³.

URBANISTINĖ KAITA

Anksčiau minėti dalykai leistų teigti: nors XXI a. Lietuvos visuomenė ir buvo urbanizuota, urbanistinė netapo. Šiuo metu ji išgyvena sudėtingus socialinius ir demografinius pokyčius³⁴, kurie kelia rimtus toles-

nės krašto ir jo miestų raidos klausimus. Nors dešimt metų kalbama apie darniąją plėtrą ir ekologiją, padėtis nesikeičia: miestai toliau vystomi stichiškai, orientuojantis į išorinę plėtrą ir laisvų plotų užstatymą nepaisant susiklosčiusių urbanistinių struktūrų ir taip plečiant urbanistinių mutacijų arealą³⁵. Visuomenės sensta, socialinis jos pagrindas virtualėja. Šiuos procesus iš dalies amortizuoja tokioji urbanizacija, apimanti naujų globalizuoto profilio urbanistinių struktūrų plėtrą, lanksčių kultūrinių institucijų steigimą, socialinę vartotojiško pobūdžio mobilizaciją viešosiose miestų erdvėse. Fizinio, socialinio ir institucinio kaitovaizdžio fone itin aktualus tampa diskurso tradicijų tęstinumas.

Kalbant apie tęstinumą, pirmiausia reikėtų paminėti, kad miestų ir miestelių urbanistinių sistemų raidos klausimas iki šiol tyrinėtas fragmentiškai. Kryptingesni moksliniai tyrimai vykdyti ikikarinės istorinės ir urbanistinės miestų ir miestelių raidos srityje³⁶. Nors atskiri sovietmečiui skirti moksliniai projektai jau pradėti³⁷, nagrinėti ir kai kurie atkurtos Lietuvos miestų sistemos klausimai, integruotų ir lyginamųjų pramoninės XX a. urbanizacijos tyrimų vis dar laukiama. Didžiausia spraga yra nuoseklūs miestų ir miestelių tyrimai, apimantys ilgalaikę istorinę perspektyvą.

Lietuvos išskirtinumas – buvimas civilizacinėje Vakarų ir Rytų sankirtoje, sutampančioje su kraštui reikšmingų istorinių įvykių ir besikeičiančių santvarkų ar ideologijų tvarkomis. Šis išskirtinumas lemia ir miestų, miestelių raidai būdingus urbanistinių struktūrų netolygumus ir deformacijas, architektūros stilių eklektiką ir kaitą, kultūrinio sluoksnio sporadiškumą. Todėl darytina išvada, kad kryptingų mokslinių tyrimų

31 Architektūros muziejus, įkurtas Vilniuje 1968 m., savo veiklą baigė 2006 m. Šiuo metu muziejus veikia virtualiojoje erdvėje (www.archmuziejus.lt).

32 Pirmą žingsnį ta kryptimi padarė Klaipėdos architektai. Vaidotas Dapkevičius ir Mantas Daukšys suprojektavo Urbanistikos ir architektūros informacinį centrą. Žr. *Klaipėdos architektūra 2012*, sudarė Vaidotas Dapkevičius, Klaipėda: LASKAO, 2013, p. 64.

33 Remiamasi preliminariais vykdomo projekto *Klaipėdos urbanistika 1945–1990* tyrimais.

34 Žemėjantys šalies demografiniai rodikliai dar nepasiekė 1920 m. lygio, vis dėlto gyventojų skaičius lygintinas tik esant panašioms geopolitinėms sąlygoms. Didžiausia problema – nuo sovietmečio visose planavimo grandyse išsiskniję biurokratizmas ir formalizacija. Jie yra pagrindinis trukdis telkti jaunų ir talentingų urbanistų potencialą ir juos integruoti į po sunkmečio susitraukusią Lietuvos miestų planavimo ir projektavimo rinką.

35 Pranciškus Juškevičius [ir kt.] 2007, p. 220–221; Pranciškus Juškevičius [ir kt.] 2009, p. 233–234.

36 Minėtini Algimanto Miškinio, Jono Tatorio istoriniai urbanistiniai tyrimai.

37 Marija Drėmaitė, Vaidas Petrusis, Jūratė Tutlytė, *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*, Vilnius: VDA leidykla, 2012; KTU Architektūros ir urbanistikos tyrimų centro (AUTC) ir VšĮ „Architektūros fondas“ iniciatyvos.

trūkumas neleidžia Lietuvai sukurti savarankiškos urbanistinės politikos, kuri laiduotų sėkmingą miestų ir miestelių fizinės aplinkos išteklių naudojimą nacionalinės kultūros plėtotei.

Šią padėtį vertinant visų pasaulio šalių (ypač besivystančių) atžvilgiu, Lietuvos urbanistinis potencialas neatrodo blogas. Miestai vis dar turi gana logiškai išplėtotą miestų sistemą, joje funkcionuoja kultūrinė, socialinė ir inžinerinė infrastruktūra. Nors sovietmečio gyvenamojo fondo masyvas moraliai ir susidėvėjęs, fiziškai dar tinkamas, tačiau, artimiausiu metu nesukūrus bendros reurbanizacijos programos, per artimiausius 10–15 m. kyla grėsmė prarasti ir tai, kas buvo sukurta. Kitas tęstinumo klausimas – mokslas ir studijos. Neturint Nacionalinės programos, neįmanoma sutelkti mokslininkų ir tyrėjų, tobulinti profesinę kvalifikaciją ir integruotis į socialinius pasaulio mokslininkų tinklus. Šiuo metu žmogiškasis urbanistikos sektoriaus kapitalas priverstas konkuruoti ribotų institucinių išteklių ir susitraukusios rinkos sąlygomis. Kaip svarbiausias urbanistikos diskurso pokyčių ženklas – suardyta mokslo sričių hierarchijos tvarka tarpinstituciniame Lietuvos aukštųjų mokyklų tinkle. Klausimas, kam priklauso urbanistikos diskursas, šiandien Lietuvoje jau yra atviras³⁸.

MIESTŲ RAIDOS PERSPEKTYVOS

Siekiant darnaus ir į urbanistinę kokybę nukreipto Lietuvos miestų vystymosi, pirmiausia reikėtų „reabilituoti“ urbanistikos, kaip mokslinės ir profesinės veiklos, žanrą, atkreipti dėmesį į neaiškiai šios mokslo srities pa-

38 Pagrindinis urbanistikos diskurso telkėjas nuo 1990 m. buvo VGTU Urbanistikos katedra. Galima teigti, kad diskurso kontrolė prarasta, nes neformalias urbanistinio projektavimo užduotis rengia ir KTU Architektūros ir kraštovaizdžio katedra, ir Klaipėdos universitetas (Kraštovaizdžio architektūros ir aplinkos planavimo katedra), ir Vilniaus dailės akademija (Vilniaus filialas), ir VGTU (Architektūros fakulteto Urbanistikos katedra ir Aplinkos inžinerijos fakulteto Miestų statybos katedra). Urbanistikai skirti leidiniai 2011 m. buvo parengti KTU Architektūros ir kraštovarkos katedroje, o 2013 m. – ir VGTU Miestų statybos katedroje.

dėtį visoje Lietuvos mokslo sistemoje. Dar vienas svarbus dalykas – įstatymai. Galiojantis TPĮ akivaizdžiai neatitinka šiandieninių miestų ir miestelių atgaivinimo poreikių. Šių metų vasarą priimta naujoji šio įstatymo redakcija esminių problemų neišspręs³⁹. Urbanistikos srityje dirbančių praktikų nuomone, prasingiausias kelias spręsti Lietuvos miestų reurbanizacijos klausimus – priimti Urbanistikos kodeksą⁴⁰. Dar viena Lietuvos miestų raidai svarbi perspektyva – visuotinis sutarimas, kad svarbūs miestų plėtros klausimai negali būti sprendžiami *default* principu, juos perleidžiant aktyviausiems rinkos dalyviams.

Svarbūs miestų plėtros klausimai turėtų būti svarstomi kompetentingose urbanistinėse tarybose ir atsaikingai sprendžiami mokslinėse plėtros galimybių ar urbanistinių koncepcijų studijose, kurias turėtų atlikti akredituotos mokslo įstaigos ir tyrėjų profesionalų komandos. Šios studijos turėtų būti finansuojamos iš specialaus miesto biudžeto rezervo ir kitų valstybės ar Europos Sąjungos fondų lėšų. Taip būtų išspręsta ir kita problema – urbanistikos mokslui būtų sudarytos sąlygos vėl grįžti prie praktinių reikalų.

Urbanistiką ir miestų planavimą galėtų paskatinti Lietuvoje veikiančių institucijų sutarimu pradėta urbanistinė nacionalinio lygmens mokslo programa. Sisteminiu Lietuvos miestų fizinės aplinkos tyrinėjimu, planavimu ir projektavimu šiuo metu užsiima keturios akademinės institucijos: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilniaus dailės akademija, Kauno technologijų universitetas ir iš dalies Klaipėdos universitetas. Šios srities moksliniuose tyrimuose ir mokymo programose dirba apie pusantro šimto darbuotojų. Pagrindinė mokslinio potencialo problema – atnaujinti mokslinį potencialą ir metodologinę bazę. Sunkumų kelia aukš-

39 TPĮ, 2013 06 21 redakcija. Esminiu šios redakcijos pokyčiu reikėtų vadinti planavimo lygmenų pakeitimus ir planavimo organizatoriaus teisės grąžinimą valstybės ar savivaldybės institutui.

40 *Terra Urbana* renginio, mokslinės konferencijos *Urbanistinės kaitos žemėlapiai: miestas, kultūra, visuomenė* rezoliucija. Žr. žurnalo priedą (p. 157–158).

čiausią akademinį išsilavinimą turinčių mokslininkų amžius (preliminariais vertinimais, jis viršija 60 m.), mokslo padalinių vadovų kvalifikacija ir vidurinės kartos mokslininkų ir tyrėjų kompetencijos. Nacionalinė mokslo programa turėtų suteikti galimybę pažangiausiems srities mokslininkams stažuotis geriausiuose užsienio universitetuose ir įmonėse. Programoje taip pat galėtų būti numatyta sudaryti nacionalinę techninę-informacinę urbanistinių struktūrų bazę, daryti perspektyvinius urbanistinių sistemų tyrimus, kurti erdvinius modelius ir nuolat stebėti miestų sistemos būklę. Naujoji nacionalinio lygmens urbanistinė mokslo programa galėtų būti ir idėjinis urbanistinės lituanistikos pagrindas, suteikiantis galimybę mokslininkams persigrupuoti pagal veiklos sritį ir turimą kompetenciją. Be galimybės sudaryti sąlygas mokslininkams įgyti naujų žinių ir gebėjimų, turėtų būti siekiama paspartinti glaudesnę tarptautinę ir regioninę atskirų mokslininkų ir institucijų bendradarbiavimą.

X dešimtme. tendencijos Lietuvos miestuose ir miesteliuose rodo, kad teorinio diskurso pasitraukimas iš viešosios miestų ir regionų planavimo praktikos yra žalingas, todėl padėtį būtina keisti. Reikia strategijos, kuri neleistų degraduoti šiandieninėms urbanistinėms sistemoms, ir pagal galimybes jas regeneruoti atsižvelgiant į ilgalaikį nacionalinės kultūrinės plėtros planą. Taip pat būtina sutelkti mokslinio potencialo išteklius, t. y. į procesą įtraukti tiek Lietuvoje, tiek Europoje studijavusį ir studijuojantį jaunimą; sudaryti darbo alternatyvą rinkoje veikiantiems ir savo potencialą eikvojantiems kūrėjams; įtraukti į atvirą diskusiją mokslininkus, tyrėjus, buvusius universitetų darbuotojus, visuomenininkus, išėivijos atstovus. Ši vyksmą paspartintų neformalus urbanistinis švietimas ir ugdymas.

IŠVADOS

1. Pagrindinė probleminė Lietuvos urbanistikos diskurso sritis susijusi su sąvokos apibrėžimu ir konceptuali „urbanizmo“ ir „miestiškumo“ turiniu. Nuo pat termino

įvedimo į miestų planavimo sritį (o dar vėliau jam suteikus ir kultūrinę-estetinę dimensiją) urbanistikos sąvoka vartojama nevienareikšmiškai, todėl natūralu, kad šis terminas šiandien vartojamas visiems įmanomiems miesto kultūros reiškiniams apibūdinti. Urbanistikos, kaip mokslinės ir praktinės veiklos, apibrėžimą ir konceptualų jo turinį prasminga patikslinti atsižvelgiant į naujausias Europos Sąjungos erdvinio planavimo direktyvas. Šiuo tikslu būtina parengti išsamią studiją ir urbanistikos terminų žodyną.

2. Ne mažiau problemiška urbanistikos diskurso sritis – mokslo ir studijų kokybė. Lietuvoje per 20 m. beveik baigiamos išieškoti sovietmečiu sukaupto mokslinio potencialo atsargos. Reikšminga paskata naujai urbanistikos mokyklai taptų sutvarkytas mokslo ir studijų klasifikatorius, kuris urbanistiką pripažintų mokslu, o studentams leistų pasirinkti kokybiškas architektūros, urbanistikos ir regioninio planavimo studijų programas.

3. Urbanistika negali figūruoti valstybės politikoje ir įstatymuose, neturėdama nei apibrėžimo, nei objekto. Šią problemą padėtų išspręsti Lietuvos urbanistikos kodeksas.

4. Lietuvos miestų raidos perspektyvos dabartinėmis ekonominėmis ir demografinėmis sąlygomis gali būti siejamos tik su bendra krašto apgyvendinimo sistema, ją reikšmingai papildant naujais dėmenimis ir prisitariant prie globalizacijos iššūkių. Atskirų miestų raidos programos turi perspektyvą vystyti ekstensyvaus užstatymo struktūras, jas tapatinant su naujos kartos miestų vystymosi koncepcijomis (*cittaslow*, *resilient city* ir t. t.).

5. Urbanistikos mokslo plėtotei, urbanistų rengimui ir urbanistinių struktūrų tobulinimo, reurbanizacijos programoms pagrindą padėtų nacionalinio lygmens urbanistikos mokslo programa.

Gauta 2013-09-27

LITERATŪRA

- Architektūra ir miestų statyba (Statyba ir architektūra)*, (Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai), Vilnius, 1971–1981, t. 1–9 (11–19).
- Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras*, [interaktyvus], <http://www.autc.lt>.
- Butkus Tomas S., *Miestas kaip įvykis. Urbanistinė kultūrinių funkcijų studija*, Kaunas: Kitos knygos, 2011.
- Daunora Zigmas J., „Lietuvos urbanistikos pradininko finalinis curriculum vitae“, in: Kazimieras Šešelis, *Gyvenimas. Mokslo darbai*, Vilnius: Technika, 2000, p. 275–278.
- Daunora Zigmas J., Juškevičius Pranciškus, „Regional Planning in Lithuania – Experiences and Challenges“, in: *Spatial Planning and Urban Development in the New EU Member States (From Adjustment to Reinvention)*, ed. by Uwe Altröck [and oth.], Ashgate Publishing Company, 2006.
- Daunora Zigmas J., „Urbanistikos mokslo ir studijų vietos Lietuvos klasifikatoriuose paradoksa“, *Urbanistika ir architektūra*, 2008, 32 (4), p. 221–231.
- Drėmaitė Marija, „Pigiau, daugiau, greičiau. Masinė gyvenamoji statyba ir modernizmo kanonai“, in: *Naujasis Židinyš-Aidai*, 2006, Nr. 8. Drėmaitė Marija, Petrulis Vaidas, Tutlytė Jūratė, *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*, Vilnius: VDA leidykla, 2012. *Journal of Architecture and Urbanism*, [interaktyvus], http://www.tandfonline.com/toc/ttpa20/current#.UkWT1X_TcKM.
- Juškevičius Pranciškus, Valeika Vidualdas, *Lietuvos miestų sistemų raida. Vilnius*, Vilnius: Baltijos kopija, 2007.
- Juškevičius Pranciškus, „Urbanistinės plėtros peripetijos“, in: *Urbanistika ir architektūra*, 2007, 31 (4), p. 225–228.
- Juškevičius Pranciškus, Mozuriūnaitė Skirmantė, Motieka Saulius, „Lietuvos urbanistinių sistemų transformacijos ir mutacijos“, in: *Urbanistika ir architektūra*, 2009, 33 (4), p. 225–238.
- Juškevičius Pranciškus, Burinskienė Marija, Paliulis Gražvydas Mykolas, Gaučė Kristina, *Urbanistika: procesai, problemos, planavimas, plėtra: vadovėlis*, Vilnius: Technika, 2013.
- Kauno technologijos universiteto Statybos ir architektūros fakulteto (SAF) istorija*, [interaktyvus], http://www.saf.ktu.lt/II_puslapiai/Fakulteto_istorija/index.htm.
- Klaipėdos architektūra 2012*, sudarė Vaidotas Dapkevičius, Klaipėda: LASKAO, 2013.
- Kraniauskas Liutauras [ir kt.], *Klaipėdos diskursai 1990–2010 m.: sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012.
- Lietuvos MTEP, studijų ir inovacijų būklės apžvalga*, parengė V. Bumelis [ir kt.], [interaktyvus], 2012, http://www.mosta.lt/images/documents/analize/tyrimai_ir_ataskaitos/2012/Lietuvos_MTEP_studiju_inovaciju_bukles_apzvalga_2012.pdf.
- Miškinis Algimantas, *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*, Vilnius: Mintis, 1991.
- Statyba ir architektūra* (Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai), 1962–1970, t. 3, 5, 7, 9.
- Safronovas Vasilijus, „Prarastoji Klaipėda: 1944–1969 metai“, in: Kęstutis Demereckas, Vasilijus Safronovas, *Klaipėda 1945–1965...*, Klaipėda: Libra Melmelensis, 2010.
- Šešelis Kazimieras, *Rajoninio planavimo ir urbanistikos pagrindai*, Vilnius: Mintis, 1975.
- Šidlauskas Marijus, *Kultūros poeto sugrįžimas* (Žodis, pasakytas 2013 m. birželio 1 d. Klaipėdoje atidengiant memorialinę lentą, skirtą Henrikui Radauskui), [interaktyvus], <http://www.durys.daily.lt/?lt=1372335574>.
- Teritorijų planavimo įstatymas* (toliau – TPĮ), 1995 m. TPĮ, 2013 06 21 redakcija.
- Terra urbana. Urbanistinės kaitos žemėlapiai: miestas, kultūra, visuomenė* (tarpdalykinės mokslinės konferencijos rezoliucija), Vilnius–Klaipėda, 2013.

- Urbanistika ir architektūra* (Vilniaus Gedimino technikos universiteto ir Lietuvos mokslų akademijos mokslo žurnalas), 1995–2011, Nr. 19–35.
- Urbanistika ir rajoninis planavimas* (Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai), 1983–1991, Nr. 10–17.
- Urbanistika ir rajonų planavimas* (Vilniaus technikos universiteto mokslo darbai), 1993, Nr. 18.
- Vyšniūnas Algis, *Architektūra ir urbanistika. Oficialus diskursas – sankirtos, paralelės, priešpriešos*, [interaktyvus], 2010 gegužė, <http://www.architektusajunga.lt/nuomones/architektura-ir-urbanistika-oficialus-diskursas-sankirtos-paraleles-priespriesos>.
- Vyšniūnas Algis, *Kas yra architektas? Kūrėjas, proceso organizatorius, administratorius ar dar kas nors?* [interaktyvus], http://www.pilotas.lt/files/urbo-populizmas_2012_12.pdf.
- Vanagas Jurgis, *Urbanistikos pagrindai: vadovėlis*, Vilnius: Technika, 2008.
- Vilniaus Gedimino technikos universiteto Urbanistikos katedros istorija [interaktyvus], <http://www.uk.ar.vgtu.lt/apie-katedra/istorija>.
- Zaleckis Kęstutis, Vitkuvienė Jurga, *Urbanistikos istorijos bruožai: mokomoji knyga*, Kaunas: Technologija, 2012.
- Ziberkas Leonidas, „Iš architekto rengimo XX amžiaus Lietuvoje istorijos“, in: *Urbanistika ir architektūra*, 1998, 22 (1), p. 11–19.

URBANISTICS IN LITHUANIA:
THE DISCOURSE QUESTION
AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES

Tomas S. Butkus

SUMMARY

KEYWORDS: urbanistics, urban planning, urban design, spatial structure, urban policy.

After the restoration of Lithuanian independence, the systematic research on towns and cities did not become a fundamental direction in Lithuanian humanitarian studies. The reduced government attention on the formation of the city environment led to the situation where a unified urban studies direction didn't form either in practice or on a theoretical level. Therefore, the scientific systems and the researching of cities and the city system structures became fragmented. The political and economic changes in the 1990s influenced the development of the whole country, leading to the whole Lithuanian urban system being unsettled. The planning of Lithuanian cities and towns was in the hands of the state up until 1990, but later it became the target for private investors' interest and interpretation. The problems of contemporary Lithuanian towns' and cities' environment are linked to the government's hesitation to take on the role of the main planner of

urban systems. These problems have been publicized many times before, but never in the context of the urbanistics discourse problem. For a number of years now the professional publications have discussed the critical situation of Lithuanian urban policies, connected with the continuation of traditions of spatial city planning, in terms of the educating of architects-urban planners, and with the classification of research areas and studies. This discussion should be understood not just as a conflict between the concept and contents of official and unofficial urbanistics or as an indication of the discord between academia and professional architects, but as a positive move to give the questions of urbanistics a fresh opportunity of public discussion. Such field incites research into the problems of urbanistics, to reveal the main reasons for the crisis of the discourse and to predict possible future development of this occurrence.